

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Eötvös Lóránd Tudományegyetem

Pedagógiai és Pszichológiai Kar

Neveléstudományi Doktori Iskola

Rák Sándor

**A deminutivumok kontrasztív vizsgálata. Képzésük és használatuk módszertani
kérdései a pedagógiai gyakorlatban**

Témavezető: Dr. Bábosik István, D. Sc., egyetemi tanár

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Budapest, 2008

Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Pedagógiai és Pszichológiai Kar
Neveléstudományi Doktori Iskola

Rák Sándor

**A deminutivumok kontrasztív vizsgálata. Képzésük és használatuk módszertani
kérdései a pedagógiai gyakorlatban**

Témavezető: Dr. Bábosik István, D. Sc., egyetemi tanár

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Budapest, 2008

Az utóbbi évtizedekben a nyelvészek érdeklődése a nyelv formális struktúrájáról egyre inkább a nyelvi jelek funkcionálása felé fordult. A kutatási témám, a deminutívumok képzése, használata és elsajátítása területén is jelentős fordulatot jelent a nyelvi jelek kommunikatív irányultsági, funkcionális kutatása. A korábbi szóképzési kutatások a deminutívumok esetében a szóképzési típus, modell leírására, az affixumok felsorolására összpontosított. A funkcionális megközelítés lehetővé tette a szóképzés felhasználását a tanulók potenciális szókincsének fejlesztésére, s lehetőséget nyújt a szóképzés egyik, a tudományban perifériára szorult szegmensének, a deminutívumok képzésének és elsajátításának előmozdításához. Az orosz nyelv hihetetlen gazdag deminutív rendszerének képzése és elsajátítása nem kis nehézséget okoz a hasonló szerkezetekben szegény magyar, angol, német nyelvet beszélők számára.

Dolgozatomban kontrasztív és komparatív formában felvázoltam azokat a faktorokat, amelyek a nyelvi interferencia következtében gátolják az angol, német és magyar anyanyelvű tanulókat az orosz deminutívumok elsajátításába.

A dolgozat első felében bemutatom a téma kutatásának történetét. Bár a deminutívumok, mint nyelvi jelek tanulmányozásának kezdete az ókorra nyúlik vissza, soha nem született átfogó monográfia, sem képzésüket, sem használatukat illetően.

Az orosz, de az egyetemes nyelvészeti irodalomban a vita a kérdésről két irányban folyt, egyrészt, hogy a deminutívumok kifejezhetnek-e objektív kicsinyítést, avagy csak az expresszív, emotív, emocionál értékelő jelentés hordozói.

Az orosz szóképzés történetének egyik legkiemelkedőbb alakja Gyementyev határozottan azt a nézetet képviselte, hogy a deminutívumok soha nem fejeznek ki objektív kicsinyítést emocionális konnotáció nélkül. A XIX. században az orosz nyelvészek többsége (Vosztokov A.H, Pavszkij G, Buszlajev F.I, Potyebnya A.A és különösen Pljamovataja) arra a következtetésre jut, hogy az emotív, emocionális jelentés nélkül is előfordulnak a deminutívumok a tudományos és szakmai, de néha az irodalmi nyelvben is.

A másik kérdés, ami szintén nagy vitát generált, a képzők funkciója körül bontakozott ki; nevezetesen, hogy a kicsinyítő képzős derivátumok a szóképzés vagy a grammatikai szóalakképzés kategóriájába tartoznak. A formaképzés elméletét olyan nevek fémjelezték, mint Scserba L. V. vagy Sahmatov A. A. Velük ellentétes platformat foglalt el Szobolevszij A. J, Potyebnya A.A.

Mára egyértelműen eldőlt a kérdés, hogy a deminutívumok a szóképzés és a képzett szavak kategóriájába tartoznak.

A továbbiakban ismertetem deminutívumok képzésének helyét a vizsgált nyelvek szóképzési rendszerében, aláhúzva a hasonlóságokat és különbözőségeket. Számszerűen bemutatom a különböző típusú, a flektáló orosz nyelv és a flektáló német, a szintetizáló angol és agglutináló magyar nyelv ezen képződményeinek kvantitatív eltérését. Míg az angolban és németben a fellelhető szótárak többségének felhasználásával pár száz deminutívumot sikerült kigyűjteni, addig az oroszban egyetlen szóvégmutato szótár több mint 3000 deminutívumot tartalmaz. Még nagyobb a különbség, ha nem az írott nyelvet, hanem a beszédet vizsgáljuk.

Az orosz nyelvben a deminutívumok használata bizonyos társadalmi csoportoknál olyan gazdagságot mutat, hogy egyes nyelvészek már aggódnak a nyelvért ezen nyelvi jelek túltengése miatt. Ugyanakkor a vizsgált másik három nyelvben a „gyerekszoba nyelven” kívülről a felnőttek szinte alig használják ezeket a képződményeket. Egy magyar, angol, német anyanyelvű tanulóknak még elképzelni is nehéz, hogy az orosz főnevek harminc százaléka deminutívum. Ha az orosz beszélt nyelvet, a köznyelvet akarjuk elsajátítani, - már pedig a nyelvtanulóknak ez a célja, nem azzal kell foglalkoznunk, hogy melyik módszer a divatos, a trendi, hanem azt kell vizsgálni, hogy milyen módszerek és eljárások segítik őket legjobban a cél elérésében. Frappánsan fogalmazza ezt meg Babos Ernő: „Amióta az idegen nyelv – oktatás létezik, a nyelv tanulójának a cél, a nyelv minél gyorsabb és minél alaposabb elsajátítása volt a fontos. Számára meglehetősen közömbös, milyen elvi háttérű módszerek és anyagok birtokában jut el a leggyorsabban céljához.”

A szóképzés a nyelvtanulás, a lexika fejlesztésének remek eszköze, mivel korlátolt számú szóképző elem és néhány szabály segítségével végtelen számú szót tudunk alkotni.

Dolgozatomban részletesen bemutatom a deminutívumok helyét az orosz, angol és magyar nyelv szóképzési rendszerében és bemutatom azokat a képzőket, amelyek segítségével a nyelvi jeleket megalkotjuk.

Az oroszban harmincegy, az angolban nyolc, a németben hat, a magyarban három kicsinyítő képzőt sorolunk fel és vizsgálunk. A harmincegy orosz deminutív képző közül a legproduktívabb a –K(a) képző. Vele képezzük a második főnévragozású típusba tartozó nőnemű deminutív főnevek több, mint hetven százalékát. Sajnos ez a képző okozza a

legnagyobb nehézséget az orosz nyelv tanulásában, mivel rendkívül gazdag homonímia rendszerrel rendelkezik. (stroka, mojka, malinka, markovka, sladoezhka, studentka, stenka stb.)

A polufunkcionális –K (a) képző mellett a deminutív jelentés lexikalizációja, illetve a jelentés kettéválása nehezíti tanulásukat Pl.: spinka rebenka – spinka stula;

ruchka rebenka – ruchka (toll)

A deminutívumok jelentését vizsgálva kitérünk a pragmatika bemutatására, mivel a deminutívumok alapvetően a beszédaktus, a kommunikáció résztvevőinek, illetve a beszédszituáció stabil és dinamikus elemeinek kölcsönös viszonyát fejezik ki. Bemutatom a pragmatika megközelítésének és a pragmatika jelentés értelmezésének néhány módját (Morris, van Dijk, Zobotkina, Kosanszkij, Leech, Arutyunova, Dressler stb.)

A szó pragmatikai és szemantikai, valamint konnotatív jelentése nagyon gyakran kereszteződik, de semmiképpen nem szabad azonosítani őket. Nagyon találó a konnotatív jelentés tömör megfogalmazására a Maslov B. A.- tól vett rövid idézet: „A konnotáció nem a világról, hanem a világhoz való viszonyról szóló ítélet.”

A deminutívumok a konnotatív lexika része és egy szélesebb kategória, a pragmatika körébe tartoznak. Az emotív, emocionális lexika a konnotatív jelentést vagy inherens módon (a szó denotatív jelentésében. Pl. „elbűvölő”) vagy adherens módon a szóba kívülről bevitt elemmel (dem. szuffixum, pl. knizhechka) fejezi ki. A deminutívumok, illetve a deminutív szuffixumok által a szóba bevitt jelentés elemzése csak kontextusban vagy beszédszituációban lehetséges.

A dolgozat második része a potenciális szókincs fejlesztésének lehetőségét mutatja be a szóképzés, illetve a derivációs szóbokor segítségével. A deminutívumok elsajátítása, mivel a nyelv derivációs rendszerének terméke, csak a képzett szavak tanulásának részeként lehet hatékony. A tanulási folyamatban a tanuló a szókincs szélesítésekor az új képzett szavakat egybeveti az azonos struktúrájú szavakkal és a derivációs szóbokor elemeivel. A képzett szavaknak a jelentését nem mindig tudjuk az őket alkotó morfémaik szemáiból összerakni, mert gyakran egy idiomatikus elemet is tartalmaznak, amit csak a kontextusban tudunk feltárni.

Tehát, a derivátumok jelentésének megértéséhez vizsgálunk kell őket az azonos struktúrájú és azonos gyökű szavak viszonyában, és a kontextusban. Ahhoz, hogy a tanuló a szóképzést jól hasznosítsa a potenciális szókészlete fejlesztésére el kell sajátítani a szóképzés minimális

elméleti alapját, fogalomrendszerét. A második részben mutatjuk be az elvégzett felmérések és kísérletek eredményét. Az eredmények azt mutatják, hogy a szóképzési fogalmak elsajátítása és célirányos feladatrendszer megoldása igen jelentős fejlődést okoz a tanulók szókincsének szélesítésében, a deminutívumok képzésében és használatában.

A szóképzés felhasználása a potenciális szókincs fejlesztésére megköveteli, egy a tanulóknak készült derivációs szóbokor szótár, illetve egy adekvát feladatsor összeállítását. Ezek összeállításánál figyelembe kell venni az általános didaktikai és lingodidaktikai alapelveket.

Végül a tanulmány végén példákkal illusztráljuk azokat a feladattípusokat, amelyek alkalmasak a fent nevezett célok eléréséhez.

Dolgozatomban a deminutívumok és a képzett szavak elsajátítására a potenciális szókészlet fejlesztése céljából a szóképzésen, derivációs szóbokron alapuló tanulást mutatom be. Tudjuk, hogy az idegen nyelv elsajátításának egyik leggyengébb láncszeme a szókincs fejlesztése. Hihetetlenül hatásos fegyver lenne a körünkben a potenciális szókészlet fejlesztése, hiszen korlátozott számú morféma segítségével korlátlan számú derivátum képezhető néhány szóképzési szabály elsajátításával.

Dolgozatomban bemutatok néhányat a deminutívumok képzését zavaró tényezőkből, mint például a képző homonímia vagy polifükció illetve a deminutív jelentés lexikalizációja. A deminutívumok szemantikájának, illetve a szuffixum által a motiváló szóba vitt szemának vizsgálatánál szemléltetem, hogy ez csak kontextusban és beszédhelyzetben lehetséges. A deminutív szuffixumok önálló jelentése az általa kifejezett expresszív, emotív, emocionális jelleg csak a beszédhelyzetben realizálódik, konkretizálódnak. Ez megköveteli a deminutívumok pragmatikai vizsgálatát, a konnotatív jelentés meghatározását.

A dolgozat második felében bemutatok az orosz szakos hallgatókkal elvégzett kísérletet és statisztikai módszerekkel, táblázatokban mutatom be az elvégzett feladatok eredményeit. Megerősítést nyer az a hipotézis, hogy a nyelvterületen eltöltött nyelvi képzés óriási jelentőségű a deminutívumok használatának elsajátításában. Az eredmények azonban arról is tanúskodnak, hogy a hallgatók szóképzési feladatsor megoldásával jelentősen fejleszthetik potenciális szókészletüket és a deminutívumok képzésének és használatának készségét.

Felvázolom azokat az általános didaktikai és speciális lingvisztikai elveket, amelyek alapján összeállítható egy jól megszerkesztett feladatkomplexum. Egy ilyen szóképzésen alapuló analízisnek a derivátumot egybe kell vetni az azonos struktúrájú és az azonos szógyökű, a derivációs szóbokor tagjainak szavaival.

Az értekezés témájához kapcsolódó publikáció

1. Recenzió „Marvin Herzog:
The Yiddish Language in Northern Poland” című könyvéről
Bp. Acta Linguistica 1974. 24. 410-417
2. Jelentés és transzformáció összefüggéséről
Acta Academiae Paedagogiae Agriensis
Eger, 1978. 265-278.
3. A hagyományos orosz nyelvtan bírálata egy svéd szlavista munkájában
Acta Academiae Paedagogiae Agriensis
Eger, 1979. 491-500.
4. Az orosz szakos hallgatók tipikus orosz nyelvi hibáiról
Módszertani Füzetek
MAPRJAL Heves megyei tagozata
Eger, 1980
5. Deminutívum, expresszivitás, emocionalitás
Acta Academiae Paedagogiae Agriensis
Eger, 1984. 251-266.
6. Az expresszív szóképzésről az orosz nyelvben
Nemzetközi Szlavisztikai Szimpózium Kötete
Szombathely, 1986. 199-203.
7. Grammatika és konnotáció
MAPRJAL Heves megyei tagozata
Eger, 1987.
8. Obuchenie vengerskich studentov russkim proizvodnym na mfteriale deminutivov
Jazyk i Kultúra
Sankt Peterburg 1997
9. A hagyományos és modern nyelvészet ötvözete (Recenzió)
Acta Acad. Paed. Agriensis-Nova series XXII,
Eger, 1997. pp.107-112.
10. Deminutivi v processe obuchenia russkomy jazyka
Bél Mátyás Egyetem Pedagógiai Fakultás
SBORNIK VEDECKOVY SKUMNICH PRAC KATEDRA
PEDAGOGIKY
BANSKA BYSTRICA, 2008-05-07
11. Diminutives. Element of Language and Speech
Neveléstudományi Egyesület Angol Nyelvű in termets folyóirata
Practice and Theory in Systems of Education
Bp. 2008 (megjelenés alatt)

